

Milan Sojka: Asymetrické informace a jejich důsledky pro metodologii ekonomie

seminář [Asymetrické informace - nová cesta ke zdůvodnění státních zásahů?](#),
13.11.2001, Žofín

publikováno: 21.03.2002, čteno: 547×

V roce 2001 získali prestižní "Cenu Švédské národní banky za rozvoj ekonomické vědy na památku Alfreda Nobela" (obvykle označovanou pouze jako Nobelova cena za ekonomii) tři významní američtí ekonomové: George Arthur Akerlof, Michael Andrew Spence a Joseph Eugene Stiglitz. Cenu společně získali za svůj přínos k analýze trhů s asymetrickými informacemi. Ve své dnešní přednášce se chci věnovat problematice asymetrických informací a jejich implikacím pro metodologii ekonomické vědy. Pokusím se rovněž odpovědět na otázku, je-li možné argumentovat asymetrickými informacemi ve prospěch regulace trhu a má-li smysl otázka, zda je tuto koncepci možno považovat za relativně nový způsob zdůvodňování státních zásahů do ekonomiky.

Postupně se zaměřím na tři následující okruhy problémů:

1. Asymetrické informace – vymezení pojmu a příklady jeho aplikace.
2. Metodologické implikace asymetrických informací pro ekonomickou teorii.
3. Asymetrické informace, regulace a státní zásahy do ekonomiky.

1. Asymetrické informace – vymezení pojmu a příklady jeho aplikace

Pojem *asymetrické informace* znamená, že ekonomické subjekty na jedné straně trhu mají mnohem lepší informace než subjekty na druhé straně. S takovým stavem se můžeme na trzích setkat velmi často a provází nás mnoha životními situacemi i mimo ekonomiku. V tomto postavení se nacházíme mnohdy jako zákazníci v autoservisu, pacienti u lékaře, když potřebujeme koupit nebo opravit jakýkoli složitější elektronický přístroj (ale například i při výchově potomků či ve vztazích mezi manželi) aj. Do obdobného postavení se dostává personalista, má-li přijímat nového zaměstnance nebo manažer usilující o to, aby jeho zaměstnanci využívali co nejlépe pracovní dobu a pracovali kvalitně. Když si firmy či jednotlivci vypůjčují, vědí mnohem víc o tom, jsou-li schopni půjčku splatit, než ti, kteří jim půjčují. Obdobný problém nalezneme ve vztahu akcionářů a manažerů v akciových společnostech, u pojistitelů a pojištěnců a v mnoha dalších situacích. Asymetrické informace představují, pokud je rozdíl v informovanosti značný, vedle externalit, nedokonalé konkurence a veřejných statků jednou z příčin selhání trhu.

Asymetrie informací je součástí širší problematiky nejistoty, která je průvodní charakteristikou lidského života od nepaměti a v ekonomické teorii začala hrát odpovídající úlohu počínaje knihou F. H. Knighta *Riziko, nejistota a zisk* z roku 1921 a zejména *Obecnou teorií zaměstnanosti, úroku a peněz* J. M. Keynesa z roku 1936. Pojem nejistoty v ekonomii byl však obvykle spojován s nejistou budoucností. Problém neznalosti a nejistoty s ohledem

na informace o současném stavu trhu přinesl do ekonomie F. von Hayek již svou kritikou centrálního plánování a zejména svým slavným článkem "Používání znalostí ve společnosti" (*The American Economic Review*, 35, September 1945) a knihou *Individualism and Economic Order* z roku 1948. Von Hayek ve svém přístupu zdůrazňuje, že informace jsou časově a místně podmíněné a že mohou být jednotlivými ekonomickými subjekty odlišně interpretovány v závislosti na jejich zkušenostech, znalostech a motivacích. Jedná se o výchozí koncepci neorakaouského pojetí trhu jako procesu, který se vyznačuje neustálými kvalitativními změnami a principiální nejistotou, vznikem nezamýšlených důsledků záměrných lidských činů a potřebou zkoumat tyto důsledky, učit se z chyb a vyhledávat nové příležitosti. I když von Hayek pojem asymetrické informace nikdy nepoužil, jeho pojetí trhu jako procesu pro asymetrické informace vytváří velmi vhodný teoretický základ.

Moderní pojem asymetrie informací klade důraz na skutečnost, že naše informace o současném stavu trhů jsou nedokonalé a zejména že se jednotlivé subjekty na trhu kvalitou svých informací významně liší, což má pro chování těchto trhů závažné důsledky. Za jistých okolností může asymetrie informací vyústit do degenerace takového trhu spojené s negativním výběrem a morálním hazardem, což jsou pojmy úzce spojené s asymetrií informací a rovněž významně rozpracované letošními laureáty Nobelovy ceny za ekonomii.

Negativní (nepříznivý) výběr (adverse selection) je proces vedoucí ke zhoršování kvality produkce prodávané na trhu s významnou asymetrií informací či kvalifikační struktury a schopností zaměstnanců ve firmách. Tam, kde dochází k negativnímu výběru jsou z trhu vytlačovány kvalitnější statky nebo dochází na základě vlastního rozhodnutí k tomu, že kvalifikovanější zaměstnanci odcházejí a zůstávají pouze méně kvalifikovaní a schopní. Na trhu pojištění se zhoršuje struktura pojištěnců, protože například u životních pojištění doplácejí nekuřáci na kuřáky, pojistné se jim jeví příliš vysoké a o pojištění ztrácejí zájem. Na trhu, kde vedle asymetrie informací k negativnímu výběru, se nakonec prodávají jen výrobky pochybné kvality a z firmy, v níž probíhá negativní výběr, postupně odejdou kvalifikovaní a schopní pracovníci.

Morální hazard (moral hazard) je pojem vyjadřující možnost, že na trzích s významnou asymetrií informací zneužijí lépe informované subjekty své postavení na úkor hůře informovaných subjektů. Tam, kde nelze chování podřízených či zástupců dobře monitorovat se vytvářejí podmínky pro zneužívání výhodného postavení. Dojde-li k tomu reálně však závisí rovněž na morálce těchto subjektů. Pojem morální hazard je dnes významně využíván novou institucionální ekonomikou zejména v kontextu tzv. problému zastupování (principal-agent problem), kde je přítomna významná asymetrie informací mezi zastupovaným a zastupujícím. Jedná se o četné situace vztahu akcionářů a manažerů, mistrů a dělníků, politiků a voličů aj. V těchto vztazích může velmi často docházet k tomu, že lépe informovaný zástupce, který se dnes a denně věnuje příslušným činnostem, může zneužívat svého postavení ke svému prospěchu na úkor zastupovaného.

Asymetrii informací není nutno považovat vždy za natolik fatální problém trhu, že si s ním trhy nedokáží poradit. Tam, kde však nabývá podoby tržního selhání, není možné jiné než regulační řešení (vedle státních institucí však mohou tuto úlohu plnit různá profesní sdružení typu lékařské či advokátní komory apod.

Ekonomická teorie informací například přišla zároveň i s teoretickou koncepcí *signalizace* (A. M. Spence), vycházející z etologie a ukazující, že lépe informovaná strana trhu má zájem, aby zlepšila fungování trhu, a proto je ochotna se s hůře informovanou stranou trhu podělit o část

svých informací. Existují i další způsoby, jimiž si může trh hledat řešení asymetrie informací. J. E. Stiglitz vytvořil obdobnou koncepci, která je založena na *pečlivém zkoumání* či *prověřování (screening)* hůře informovanou stranou. Na tomto základě může hůře informovaný subjekt zlepšit své informace a tak přestane být lépe informovaným vydán na milost a nemilost. (Pro českého čtenáře přináší velmi dobrý výklad těchto problémů šestá kapitola učebnice Roberta H. Franka: *Mikroekonomie a chování*, vydaná nakladatelstvem Svoboda v roce 1995.)

Příklady aplikace asymetrických informací

Důsledky asymetrie informací se zabýval G. Akerlof již ve svém slavném a často citovaném článku "Trh citronů" (The Market for Lemons, *Quarterly Journal of Economics*, 1970). "Citron" je v americké angličtině slangové označení ojetého automobilu, který má závažné problémy, jež však nejsou patrné při zběžné prohlídce a o nichž zpravidla velmi dobře ví prodávající. Na trhu ojetých automobilů tak vzniká problém, že nelze dobře a relativně levně odlišit dobrá auta od aut skrývajících vážné závady. V důsledku této asymetrie informací vzniká u kupujících nedůvěra k ojetinám a ceny ojetých automobilů jsou podstatně nižší, než by odpovídalo jejich stáří a fyzickému opotřebení. Akerlof upozorňuje, že i úplně nové auto koupené ve středu za 15 000 USD může být již ve čtvrtek na trhu s ojetými automobily prodáváno za mnohem nižší cenu, ačkoli jeho technický stav je stejný, jako ve středu. Důsledkem této situace je negativní výběr spojený s tím, že vlastníci dobrých aut, pro něž jsou takové nízké ceny nepřijatelné, auta raději provozují. Na trhu ojetých aut pak převažují auta se skrytými závadami.

Jako vhodný případ asymetrie informací spojené s morálním hazardem a negativním výběrem může posloužit *teorie efektivnostních mezd*. Jedná se o jednu z teoretických koncepcí nové keynesovské ekonomie. Je založena na snaze vysvětlit, proč jsou mzdy ve firmách využívajících moderní technologie relativně vysoké a příliš se nemění ani v případě, že lze na trhu práce nalézt nezaměstnané pracovníky obdobné kvalifikace. Podle původní neoklasické ekonomie by za těchto okolností měla firma sledující maximalizaci zisku usilovat o snížení mzdových sazeb (buď tak že stávajícím zaměstnancům pohrozí propuštěním, pokud snížení neakceptují, nebo je propustí a při nižších mzdových sazbách najme nezaměstnané). Podle teorie efektivnostních mezd je příčinou relativně vysokých nepružných mezd a platů opět asymetrie informací spojená s obtížnou kontrolou kvalifikovaných pracovníků při výkonu pracovních činností využívajících nejmodernější technologie.

Při výkladu tohoto přístupu lze pro názornost využít v teorii často používaného rozlišení mezi tzv. fordistickým (či industriálním) a postfordistickým (postindustriálním) modelem fungování firmy. V tradičním fordistickém modelu byli u montážních pásů zaměstnáváni pracovníci, jejichž kvalifikace byla velmi nízká. Jednalo se o relativně stejnorodou práci, jíž bylo možno dobře monitorovat a normovat. Na zapracování stačila velmi krátká doba. Dozorci byl poměrně snadno schopen zjistit, kdo nepracuje dostatečně usilovně, a kontrola kvality dokázala odhalit zmetky a určit jejich původce. V takové firmě bylo možné minimalizovat mzdové náklady liniových dělníků (ve Fordových závodech tomu však ve skutečnosti nebylo), protože bylo snadné nahradit je nezaměstnanými. Systém vyžadoval loajalitu středních řídicích pracovníků, kteří kontrolovali liniové dělníky. Těm však musely být vypláceny relativně vysoké "motivační mzdy".

V postfordistickém modelu založeném na využívání moderních technologií a vysoce kvalifikovaných pracovníků, jejichž kvalifikace byla ve významné míře získána při pracovní činnosti v dané firmě, vzniká velmi odlišný vztah mezi řídicími a výkonnými pracovníky. Změna spočívá v tom, že v těchto firmách vzniká vysoká kvalifikace dlouhou dobu a je spojena se značnými náklady, zároveň však nejsou výsledky jejich práce ani využívání pracovní doby snadno monitorovatelné. Navíc je produktivita firmy na těchto pracovnících a jejich schopnosti týmové práce významně závislá. U těchto typů pracovních činností by řídicí pracovníci mohli být schopni odpovědně posoudit kvalitu práce a využívání pracovní doby pouze tehdy, kdyby získali a neustále si udržovali stejnou kvalifikaci. To vede ke vzniku efektivnostních mezd, které mají svou výší motivovat ke kvalitní práci a k loajalitě k firmě. Snahou řídicích pracovníků je rovněž vytvoření prostředí vzájemné důvěry a pocitu *spravedlnosti (fairness)*. Tyto vysoké "motivační mzdy" mají vytvářet podmínky pro to, aby výkonní pracovníci nezneužívali lepší informovanosti ve svůj prospěch a aby nedocházelo k odchodu kvalifikovaných zaměstnanců do jiných firem.

Firma, která by v těchto podmínkách usilovala o minimalizaci mzdových nákladů tradičním způsobem popisovaným neoklasickou ekonomikou, by vytvářela díky asymetrickým informacím vhodné prostředí pro morální hazard. Vysoce kvalifikovaní výkonní pracovníci by necítili k firmě loajalitu a mohli by zneužívat své informační výhody k vlastnímu prospěchu. Pokud by vedle sebe působily firmy s efektivnostními mzdami a s nízkými mzdami, docházelo by k negativnímu výběru. Vysoce kvalifikovaní pracovníci, vědomi si hodnoty své kvalifikace, by odcházeli do firem, které odměňují efektivnostními mzdami, a neoklasicky se chovající firmy by postupně měly horší a horší strukturu pracovníků. Jejich konkurenceschopnost na trhu by se snižovala a nebyly by schopny obstát v konkurenci s firmami, které efektivnostní mzdy používají.

Důsledky asymetrie informací v podobě morálního hazardu a negativního výběru lze rovněž velmi dobře vyložit na *problému zastupování (problem of agency)*, s nímž se můžeme sekat v různých pojetích a modelových případech v nové institucionální ekonomii. Vztah zastupování vzniká, když jeden subjekt (vlastník) deleguje svá práva na jiný subjekt, který ho zastupuje a je vázán formální nebo neformální smlouvou k tomu, aby v určité oblasti jeho zájmy zabezpečoval či prosazoval. Jako kompenzaci za to mu zastupovaný subjekt poskytuje sjednané platby či požitky. V hospodářském životě existuje velké množství vztahů zastupování. Může se jednat o vztah akcionářů a manažerů v akciové společnosti, vztah pozemkového vlastníka a nájemců jeho půdy, vztah pracovníků a manažerů ve firmě apod. Tento vztah vzniká na všech úrovních hierarchických organizací, protože k dělbě vlastnických práv dochází ve všech vztazích nadřízenosti a podřízenosti. Tyto situace se obvykle vyznačují asymetrickými informacemi, protože zástupce je mnohem lépe obeznámen se skutečným stavem věcí v oblasti, v níž zastupovaného zastupuje. Proto také může své informační převahy mnohdy zneužívat a zastupovaného ve svůj prospěch poškozovat. Vzhledem k tomu, že máme často co do činění s prohibitivními náklady, jež by zastupovaný musel vynaložit, aby byl o činnosti zástupce odpovídajícím způsobem informován, vzniká zde značný prostor pro morální hazard..

2. Metodologické implikace koncepce asymetrických informací

Koncepce asymetrických informací představuje důležitý posun v ekonomické teorii spojený s uznáním dalšího rozměru nejistoty, s nímž dosud ekonomie hlavního proudu nepracovala.

Jedná se o významné rozpracování a doplnění mikroekonomické teorie a v tomto směru má zajímavé metodologické implikace. Při naší nové argumenty pro kritiku dokonale konkurenčních základů neoklasické ekonomie. Staví před nás oprávněnou otázku, zda je tato koncepce vůbec slučitelná s neoklasickou mikroekonomií, nebo je-li ji možno považovat za jednu z cest překonání neoklasické ekonomie a jejího nahrazení alternativní mikroekonomickou teorií.

Vztah koncepce asymetrických informací k neoklasické teorii lze vyložit obdobně, jak se to stalo v případě teorií nedokonalé a monopolistické konkurence ve vztahu k teorii firmy Alfreda Marshalla. Je možné argumentovat tradičním způsobem, že neoklasická ekonomie (teorie celkové rovnováhy) reprezentuje nejobecnější teoretickou koncepci. Od problematiky nejistoty zcela abstrahuje, a proto nebere v úvahu ani existenci asymetrických informací a s nimi spojené problémy. K nejistotě a asymetrii informací se můžeme dopracovat, až když tento předpoklad uvolníme. Je to obdobné jako v případě institucí, technického pokroku apod. Problémem je, že se pak často dopracováváme ke zcela jiným závěrům, než jaké původně vyplývaly z neoklasické teorie celkové rovnováhy. Tam, kde je asymetrie informací, trhy nefungují efektivně. V takových případech máme, je-li asymetrie značná, co do činění se selháním trhu. Tato cesta, svého času spojená i s vytvořením syntézy neoklasické mikroekonomie a keynesovské makroekonomie není příliš přesvědčivá. Jejím základem je pohled na vztah obecné ekonomické teorie a aplikované ekonomické teorie, kdy uvolňováním předpokladů a doplňováním dalších faktorů se lze dopracovat k realističtější a dynamičtější teorii. Tento přístup, který sice dodnes přežívá a který je založen na analogii vztahu teoretické a aplikované fyziky, podrobil zásadní kritice již v roce 1912 ve své *Teorii ekonomického vývoje* J. A. Schumpeter a podle mne je jen obtížně akceptovatelný.

V metodologii ekonomie převážil již v průběhu 60 a 70. let 20. století názor, že pojem neoklasická ekonomie je třeba omezit na teoretické koncepce založené na metodologickém individualismu pracující s ekonomickými subjekty, jež jsou schopny optimalizačního chování, a jsou spojeny představou, že se na trzích dosahuje rovnováhy definované jako vyčistění trhu prostřednictvím cenově přizpůsobovacích procesů. Tyto koncepce si nejsou schopny poradit s principiální nejistotou, nedostatkem informací a tudíž ani s asymetrií informací. Pokud vyjdeme z tohoto vymezení neoklasické ekonomie, znamená uznání asymetrie informací cestu k alternativní mikroekonomii, protože ekonomické subjekty za těchto podmínek nejsou schopny optimalizačního chování. Tržní řešení asymetrie informací znamenají znemožnění optimalizačního chování ekonomických subjektů. V jejich důsledku dochází k podstatnému rozšíření vzorců chování ekonomických subjektů (signalizační chování má svůj základ v etologii), institucionální řešení pracuje s koncepcí omezené racionality.

Koncepce efektivnostních mezd má významné implikace pro chování firem a pro fungování trhu práce. Je základem pro zpochybnění teorie mezní produktivity jako základu pro výklad mzdových sazeb. Firmy již nesledují "zlaté pravidlo" maximalizace založené na vyrovnávání mezních nákladů a mezních příjmů. Vytvářejí vysoké mzdové sazby nepružné směrem dolů a od jejich chování se odvíjejí množstevní (kvantitativní) přizpůsobovací procesy, jejichž důsledkem jsou nerovnováhy na všech trzích, na trhu práce pak existence nezaměstnanosti. Počátky těchto úvah nalezneme již v roce 1965 u R. Clowera ve spojení s jeho hypotézou duálního rozhodování. V 70. letech 20. století označil E. Malinvaud množstevní přizpůsobovací procesy za druhý obecný teoretický model ekonomie vedle cenových přizpůsobovacích procesů.

Z určitého úhlu pohledu však lze přijmout i názor jednoho z předních amerických představitelů postkeynesovské ekonomie P. Davidsona, který charakterizoval teoretické koncepce nové keynesovské ekonomie včetně těch, jež vycházejí z argumentace založené na asymetrii informací, jako "high-tech variantu" velké neoklasické syntézy, protože si podržely některé její základní principy. Uznává, že je výklad rozpracovaný o nové sofistikované argumenty a že rovněž závěry jsou spojeny s určitými kvalitativními posuny. Nicméně metodologický individualismus a snaha vyložit makroekonomické chování jako důsledek chování trhů a tržních subjektů na mikroúrovni zůstává shodná jako u neoklasické syntézy.

3 Asymetrické informace a státní zásahy do ekonomiky

Koncepce asymetrických informací sama o sobě stejně jako principiální nejistota zřejmě neimplikuje zdůvodnění státních zásahů do ekonomiky. S principiální nejistotou pracuje na jedné straně postkeynesovská ekonomie, která ji zasadila do teoretického rámce, v němž posiluje její argumentaci ve prospěch státního intervencionismu. Na druhé straně ji nalezneme v neorakouské ekonomii, jejíž teoretický rámec vyústí ve zdůvodnění tradičního liberalismu *laissez faire*. Za tímto účelem i koncepci asymetrických informací třeba zasadit do širšího paradigmatického rámce. Sama o sobě včetně s ní spojených koncepcí morálního hazardu a negativního výběru má vedle regulace a státních zásahů do ekonomiky i tržní řešení a je možno ji spojit s liberalismem. Již v úvodní části jsem se zmínil o *signalizačním chování a prověřování (screeningu)* či o vzniku *efektivnostních mezd*, jako o tržních reakcích na asymetrii informací a s ní spojených negativních důsledků. Jinou verzí řešení může být i vytváření etických kodexů chování a profesní regulace prostřednictvím profesních komor a obdobných institucí aj.

Ke zdůvodnění státní regulace či státních zásahů do ekonomiky může koncepce asymetrických informací přispět ve spojení s některými dalšími argumenty. Vyžaduje si tedy širšího zasazení do takového paradigmatického rámce, který ji je schopen využít pro posílení své argumentace ve prospěch státních zásahů do ekonomiky. Tento závěr si ukážeme na dvou příkladech. První je spojen s existencí externalit a druhý je založen na makroekonomických důsledcích asymetrie informací na trhu práce, jež vyústila v neschopnost dosahovat plného využívání zdrojů na makroekonomické úrovni a v hledání cest, jak zlepšit makroekonomickou výkonnost státními zásahy.

S výraznou asymetrií informací se můžeme setkat například ve školství nebo zdravotnictví. V obou případech máme co do činění s aktivitami, které nemají povahu čistých soukromých statků, nejsou však ani čistými veřejnými statky. Zvolme za příklad třeba vysokoškolské vzdělání. Zvyšování kvality formálního vzdělání ve společnosti je spojeno s výraznými pozitivními externalitami či přelivy (*spillover effects*). V podmínkách přechodu od industriální k postindustriální společnosti se význam kvality vzdělání podstatně zvyšuje, na jejím základě lze kultivovat nové komparativní výhody a zvyšovat potenciální produkt ekonomiky. Je tedy zájmem společnosti pečovat o kvalitu vzdělávacích institucí a hledat nástroje ke zvyšování kvality vysokoškolských institucí.

Je zřejmé, že z pohledu uchazečů o vysokoškolské vzdělání a jejich rodičů máme co dočinění s výrazným prvkem asymetrických informací. O skutečné kvalitě poskytovaného vzdělání v konkrétní vysoké škole se nejsou uchazeči schopni v době, kdy vstupují do přijímacího řízení, přesvědčit. Tu mohou již lépe ocenit s dostatečným odstupem po absolvování. V případě, že

se jim dostalo velmi neadekvátního vzdělání však není náprava jednoduchá. I kdyby byly všechny vysokoškolské instituce soukromé a působily na vzdělávacím trhu podle zásad WTO, nepovede automaticky tržní proces k likvidaci nekvalitních škol. V průběhu delšího časového období sice bude diferenciací a selekce probíhat, mohou však vznikat nové a v sektoru bude neustále v důsledku asymetrických informací hrozit morální hazard. Kvalitní instituce mohou reagovat zavedením vnitřní evaluace a zveřejňováním informací, čímž volbu uchazečům usnadní, avšak morální hazard touto cestou nelze plně odstranit.

V tomto případě je za lepší řešení možno považovat zřízení institucí hodnotících kvalitu a motivujících ke zvyšování kvality ve vysokém školství. Ve stabilizovaných systémech mohou tyto instituce vznikat "zdola", jak je tomu v původním holandském modelu, kde je taková instituce zřízena při konferenci rektorů a financována vysokými školami. V méně stabilních podmínkách spojených s vlnami zřizování nových vysokoškolských institucí, ať již veřejných či soukromých, jako tomu bylo v 90. letech v České republice, se jako vhodnější řešení jeví zřízení akreditační a evaluační komise jako vládní instituce. Tato komise odborně zdůvodňuje regulační opatření, následně přijímaná ministerstvem školství, jak je tomu i v našem případě. Výhodiskem pro akreditaci je zajištění alespoň minimálních akceptovatelných standardů kvality a doporučení sloužících ke zvyšování kvality vyplývajících z hodnocení vysokých škol a jejich studijních programů. Chápeme-li v duchu Boloňské deklarace a Pražské deklarace vysokoškolské vzdělání jako veřejný statek, implikuje to zcela zřejmě státní regulaci ve směru zajištění a zvyšování kvality vysokoškolského vzdělávání. Vyžaduje si to vzájemné uznávání diplomů i mobilita vysokoškolských studentů v kontextu integrující se Evropy. Dokladem tohoto vývoje jsou i vznikající snahy o zavedení akreditace a vytvoření akreditačních komisí na vládní úrovni či úrovni ministerstva školství v západoevropských zemích včetně Nizozemska, které až dosud systém akreditací nepoužívaly.

Jako druhý příklad lze použít teorii efektivnostních mezd a její makroekonomické vyústění. Vyložili jsme si již, že efektivnostní mzdy jsou reakcí na asymetrické informace, a hrozbu morálního hazardu a negativního výběru tam, kde máme co do činění s vysoce kvalifikovanými pracovníky ve firmách využívajících nejmodernější technologie. Na úrovni firem je vznik efektivnostních mezd účinným tržním řešením problému. Vytvářejí však strnulost mzdových sazeb v ekonomice. To vede k tomu, že se v takové ekonomice musí prosazovat množstevní přizpůsobovací procesy spojené s neschopností vyčist'ovat trhy. Výsledkem je existence nezaměstnanosti a agregátní poptávka pohybující se pod úrovní zajišťující plné využívání zdrojů v ekonomice. V tomto směru lze pak mluvit o *koordináčním selhání* (Axel Leijonhufvud). Zlepšení makroekonomické výkonnosti je pak možné spojovat s aktivní hospodářskou politikou, která má vzhledem k povaze nedokonale konkurenčních trhů nabývat podoby kombinace poptávkově a nabídkově orientovaných opatření hospodářské politiky, jak je tomu v nové keynesovské ekonomii.

Výrazná asymetrie informací a podmínky pro morální hazard byly charakteristické i pro českou kupónovou privatizaci, kterou bychom mohli využít jako další případ názorného vysvětlení těchto pojmů. Z výše uvedeného tedy zřejmě vyplývá, že sama koncepce asymetrických informací neimplikuje za všech okolností státní regulaci či státní zásahy do ekonomiky. Může však být s výhodou využita k podepření takové argumentace v rámci příslušného paradigmatického rámce. Tak je tomu například v nové keynesovské ekonomii či postkeynesovské ekonomii.

Literatura:

- Akerlof G. A. : The Market for Lemons, *Quarterly Journal of Economics*, 1970
- Akerlof G. A., Yellen J. L.: A Near Rational Model of the Business Cycle, with Wage and Price Inertia, *Quarterly Journal of Economics*, 100, Supplement 1985
- Akerlof G. A., Yellen J. L.: Can Small Deviations from Rationality Make Significant Differences to Economic Equilibria. *The American Economic Review*, September 1985
- Hayek F. von: Use of Knowledge in Society. *American Economic Review*, September 1945
- Hayek F. von: Individualism and Economic Order. Chicago, Chicago Univ. Press 1948
- Holman R. a kol.: *Dějiny ekonomických učení*. Praha Beck 1999
- Mankiw N. G.: *Macroeconomics*. 2 nd edition. Worth Publishing 1994
- Stiglitz J. E.: *Ekonomie veřejného sektoru*. Praha, Grada 1997
- Shapiro C., Stiglitz J. E.. Equilibrium Unemployment as a Worker Disciplining Device, *The American Economic Review*, June 1984
- Sojka M. a kol.: *Dějiny ekonomických teorií*. Praha, Karolinum 2000
- Greenwald B., Stiglitz J. E.: Asymmetric Information and the New Theory of the Firm: Financial Constraints and Risk behavior, *The American Economic Review*, May 1990
- Greenwald B., Stiglitz J. E.: New and Old Keynesians, *Journal of economic Perspectives*, 7, 1 - Winter 1993
- Žák M. a kol.: *Velká ekonomická encyklopedie*. Praha, Linde 1999

Příloha – život a dílo nositelů Nobelovy ceny za ekonomii za rok 2001

AKERLOF George Arthur

(*1940 New Haven, Connecticut, USA) - americký ekonom považovaný za příslušníka nové keynesovské ekonomie, od roku 1980 profesor ekonomie na Goldmanově stolci na na Kalifornské univerzitě v Berkeley, nositel Nobelovy ceny za ekonomii za rok 2001.

V roce 1962 obdržel titul bakaláře (BA) na Yaleově univerzitě a doktorského titulu (PhD) dosáhl v roce 1966 na Massachusettském technickém institutu. Působil v Radě ekonomických poradců prezidenta USA (1973-74) a jako hostující výzkumný pracovník při Radě guvernérů Federálního rezervního systému (1977-78); v letech 1978-80 byl profesorem ekonomie na Londýnské škole ekonomie a politických věd. V letech 1977-1980 byl profesorem ekonomie na Kalifornské univerzitě v Berkeley.

Jeho hlavní teoretický přínos spočívá v oblasti výzkumu trhů s asymetrickými informacemi a analýzy mikroekonomických základů makroekonomické teorie. V roce 2001 mu byla společně s A. M. Spencem a J. E. Stiglitzem udělena Nobelova cena za ekonomii za přínos k rozpracování teorie trhů s asymetrickými informacemi. Již svým slavným článkem Trh kyselých jablek (The Market for "Lemons") z roku 1970 prokázal, že na trzích, na nichž mají prodávající dokonalejší informace o kvalitě výrobku než kupující může docházet k *negativnímu výběru* spojenému se zhoršující se kvalitou nabízených produktů. Ukázal rovněž, že asymetrické informace půjčujících a vypůjčovatelů mohou být důvodem růstu úrokových sazeb u úvěrů na lokálních trzích rozvojových zemí. Důsledky asymetrických informací zkoumal i na trzích zdravotního pojištění a na trhu práce v případě diskriminace menšin.

Podílel se na vytvoření nedokonale konkurenčního mikroekonomického základu nové keynesovské ekonomie, zejména v oblasti trhu práce a příčin nepružnosti mezd. Zabývá se rovněž problematikou nejistoty a informací. Známým se stal zejména svými pracemi (společně s J. Yellenovou) o chování firem blížícím racionalitě, které vede ke strnulým mzdám a cenám a které se na makroekonomické úrovni projevuje významnými ztrátami HDP.

Hlavní práce: *An Economic Theorist's Book of Tales* (Cambridge Univ. Press, 1984); *Efficiency Wage Models of the Labor Market* (red. s J. L. Yellenovou) (1986); *Relative Wages and the Rate of Inflation*, *Quarterly Journal of Economics* (83/3), August 1969; *The Market for "Lemons": Quality, Uncertainty and the Market Mechanism*, *Quarterly Journal of Economics* (84/3), August 1970; *Labor Contracts as Partial Gift Exchange*, *Quarterly Journal of Economics* (97/4), November 1982; *A Near Rational Model of the Business Cycle with Wage and Price Inertia* (s J. Yellenovou), *Quarterly Journal of Economics*, vol. C-Supplement 1985.

SPENCE Michael Andrew

(*1943 Montclair, New Jersey, USA) – americký ekonom, od roku 2000 emeritní profesor ekonomie Stanfordské univerzity, nositel Nobelovy ceny za ekonomii za rok 2001. V roce 1966 absolvoval bakalářská studia (BA) na Princetonské univerzitě, magisterská studia (MA) v roce 1968 na Oxfordské univerzitě a doktorát (PhD) získal v roce 1972 na Harvardově univerzitě.

V roce 1971 začal vyučovat ekonomii na Harvardově univerzitě; v letech 1973-75 byl mimořádným profesorem Stanfordské univerzity; v letech 1975-76 působil jako mimořádný profesor, v letech 1976-77 jako profesor ekonomie a v letech 1979-90 profesor podnikové správy na Harvardově univerzitě; v letech 1984-90 byl děkanem Harvard Business School; v letech 1990-2000 byl profesorem ekonomie a managementu na Stanfordské univerzitě a v letech 1990-99 byl děkanem její Graduační podnikatelské školy. V roce 1978 mu byla udělena Cena J. K. Galbraitha za vynikající pedagogickou práci (Galbraith Prize for Excellence in Teaching) a v roce 1981 obdržel Medaili J. B. Clarka udělovanou Americkou ekonomickou asociací. Byl členem redakčních rad časopisů *American Economic Review*, *Bell Journal of Economics*, *Journal of Economic Theory* a *Public Policy*. Je členem Americké ekonomické asociace a Ekonometrické společnosti.

Ve své vědeckovýzkumné práci se zaměřil na problematiku ekonomické teorie informací a na dynamické aspekty konkurence. V roce 2001 obdržel společně s G. A. Akerlofem a J. E. Stiglitzem Nobelovu cenu za ekonomii za přínos k rozpracování analýzy trhů s asymetrickými informacemi. Rozpracoval a zformalizoval teorii *signalizačního chování* vycházející z myšlenky, že lépe informované subjekty "signalizují" (vysílají *tržní signály*) své informace hůře informovaným, aby se vyhnuly obtížím spojeným s *negativním výběrem*. Signalizační chování slouží k přesvědčování jiných tržních subjektů o schopnostech lidí nebo hodnotě či kvalitě statků a služeb. Již ve své disertační práci v roce 1973 se zaměřil na výzkum vzdělání jako signálu, který ukazuje na potenciální vysokou produktivitu práce.

Podle Spence však může být signalizační chování úspěšné pouze tehdy, když je spojeno s rozdílnými signalizačními náklady mezi uchazeči o zaměstnání, tj. určitá úroveň vzdělání dosaženého na určité škole musí být spojena s výrazně vyšší náročností zkoušek, aby se mohl

zaměstnavatel jednoznačně rozhodnout. Analýze této problematiky se věnoval v aplikaci na různé tržní situace. Jedná se o náklady na reklamu či velmi dlouhé záruční doby, agresivní snižování cen signalizující pevné postavení na trhu, dluhové financování signalizující vysokou ziskovost apod.

Patřil rovněž mezi průkopníky tzv. *nové teorie industriální organizace* inspirované teorií her, jež přispívá k pochopení strategického tržního chování.

Hlavní práce: *Market Signaling. Informational Transfer in Hiring and Related Processes* (Harvard Univ. Press 1974); *Industrial Organization in an Open Economy* (s R. E. Cavesem a M. E. Porterem) (Harvard Univ. Press 1980); *Competitive Structure in Investment Banking* (s S. Hayesem a D. Marksem) (Harvard Univ. Press 1983); *Investment, Strategy and Growth in a New Market*, *Bell Journal of Economics*, Spring 1979; *Notes on Advertising, Economics of Scale, and Entry Barriers*, *Quarterly Journal of Economics*, November 1980.

STIGLITZ Joseph Eugene

(*1943 Gary, Indiana, USA) – americký ekonom, představitel nové keynesovské ekonomie, od roku 2001 profesor ekonomie a financí na Kolumbijské podnikatelské škole Kolumbijské univerzity, nositel Nobelovy ceny za ekonomii za rok 2001.

Bakalářská studia (BA) absolvoval v roce 1964 na Amherst College a doktorát (PhD) získal v roce 1966 na Massachusettském technickém institutu.

V letech 1966-67 byl docentem ekonomie na Massachusettském technickém institutu; v letech 1966-70 působil výzkumný pracovník na Gonville and Caius College Cambridgeské univerzity; v letech 1967-70 byl docentem a mimořádným profesorem ekonomie a v letech 1970-74 profesorem ekonomie na Yaleově univerzitě; v akademickém roce 1973-74 byl hostujícím členem St. Catherine's College Oxfordské univerzity; v letech 1974-76 byl profesorem na Stanfordově univerzitě; v letech 1976-79 působil jako profesor politické ekonomie na All Souls College Oxfordské univerzity; v letech 1978-79 byl hostujícím profesorem a v letech 1979-88 profesorem ekonomie na Princetonské univerzitě; v letech 1993-95 byl členem a v letech 1995-97 předsedou Rady ekonomických poradců prezidenta Williama Jeffersona Clintona; v letech 1997-1999 byl hlavním ekonomem Světové banky

V roce 1979 obdržel Medaili J. B. Clarka udělovanou Americkou ekonomickou asociací. Je nositelem čestných doktorátů mnoha předních světových univerzit. V roce 2001 mu byl udělen čestný doktorát Karlovy univerzity. Je členem redakčních rad a redaktorem mnoha odborných časopisů, mj. *American Economic Review*, *Journal of Economic Policy*, *Journal of Economic Theory* a *Journal of Economic Perspectives*

Ve své vědeckovýzkumné činnosti se zaměřil na problematiku nejistoty a informací, otázky ekonomického rozvoje, technického pokroku a hospodářského růstu. Je považován za tvůrce *ekonomie informací*. Významně se podílel na rozpracování pojmů *negativní výběr* a *morální hazard*. V roce 2001 mu byla společně s G. A. Akerlofem a M. A. Spencem udělena Nobelova cena za ekonomii za přínos k rozpracování analýzy trhů s asymetrickými informacemi.

Stiglitz se věnoval analýze důsledků asymetrických informací v různých tržních situacích počínaje problematikou nezaměstnanosti a daňovým systémem konče. Výsledkem jeho analýzy trhu úvěrů s asymetrickými informacemi, kterou uskutečnil společně s A. Weissem, je závěr, že v této situaci je lepší přidělovat úvěry, než zvyšovat úrokové míry. Z analýzy finančních trhů uskutečněné společně s S. Grossmanem vyplynul tzv. *Grossmanův-Stiglerův paradox*, podle něhož by žádný ekonomický subjekt neměl motivaci vyhledávat další informace, na nichž jsou založeny kursy, pokud by skutečně ceny cenných papírů odrážely všechny relevantní informace.

Je považován za zakladatele moderní ekonomie rozvoje, v níž se pojmy *asymetrické informace* a *ekonomické pobídky* používají jako nástroj vysvětlení institucionálních a tržních podmínek rozvojových zemí. Významně se též podílel na rozpracování mikroekonomických základů nové keynesovské ekonomie.

V průběhu 90. let se věnoval problematice transformace bývalých ekonomik a společností sovětského typu do podoby demokratických společností s tržní ekonomikou a stal se uznávaným kritikem neoliberální transformační strategie doporučené Světovou bankou

známé jako tzv. Washingtonský konsensus.

Hlavní práce: *Lectures in Public Economics* (s A. B. Atkinsonem)(McGraw-Hill 1980); *The Theory of Commodity Price Stabilization* (s D. M. G. Newberym)(Oxford Univ. Press 1981); *Economics of Public Sector* (W. W. Norton 1986, 1988, 2000 česky *Ekonomie veřejného sektoru*, Grada Publishing 1997); *Economics* (W. W. Norton 1993); *Principles of Microeconomics* (W. W. Norton 1997) *Principles of Macroeconomics* (W. W. Norton 1997); *Wither Socialism?* (MIT Press 1994).